

Bir Kadın Sanatçı Şükriye Dikmen Sukriye Dikmen as a Woman Artist

Zeliha AKÇAOĞLU*

Özet

Çağdaş Türk resim sanatının değişik kuşak hareketleri içinde çok ayrıcalıklı bir yeri bulunan Şükriye Dikmen, soyutlamacı uslubu ile sanatını yalınlığa ulaştırmasını başarmış ender Türk kadın sanatçılarımızdandır. İstanbul doğumlu sanatçı, aile dostu Feyhaman Duran'ın teşviki ile Güzel Sanatlar Akademisi orta kısmına 1940 yılında kayıt yaptırarak sanat eğitimine başlamıştır. Önce Zeki Kocamemi sonra Nurullah Berk ve Cemal Tollu ile resim atölyesi derslerini tamamlayıp mezun olunca Paris'e gitmiştir. Burada üç yıl Fernard Leger ile çalıştıktan sonra iki yıl Custave Singier ve Roger Chastel ile çalışır. Bu çalışmalarının yanı sıra aynı dönemde Paris Ecole du Louvre' un Sanat Tarihi bölümüne devam etmiş ve 1953'de bitirmiştir. Aynı yıl Pariste ilk sergisini Galerie Jeanne Castel'de açmıştır. İlk sanat eleştirisini, açmış olduğu bu sergi ile yabancı sanat eleştirmenlerinden alan sanatçının eserleri son derece sade ve anıtsal bulunmuştur. Şükriye Dikmen, çalışmalarındaki yüzeye indirgenen saf renklerle boyalı alanlar ve alanların oluşturdukları kompozisyonlar ile de ustası Leger'nin gölgesinden sıyrılmayı başarabilmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında da bir sanat merkezi ve bir metropol olan Paris'te resim sanatı atmosferiyle iç içe yaşamak ve deneyimler elde etmek, bu deneyimleri özgün somut çalışmalara dönüştürmek bir hayli zorlukların üstesinden gelmek anlamını taşımaktadır. Bunu başaran Şükriye Dikmen yarım yüzyılı aşkın bir süre sanat denen zorlu yolculukta özgün tutarlı çizgisini sürdürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Şükriye Dikmen, kadın, çağdaş, resim, sadelik

Abstract

Şükriye Dikmen is a Turkish woman painter who had the privilege of belonging to several, different generations of contemporary Turkish painting; the purely abstract painting is still a great success all over the country. She was born in Istanbul in 1907. A friend of the family, Feyhaman Duran, was the one to introduce her to the Art. Then Dikmen continued her education in Fine Arts Academy's high school in Istanbul in 1940. Her teachers there were, successively, Zeki Kocamemi, Nurullah Berk, and Cemal Tollu. Having graduated from the Academy, she went to Paris, where she took a three year course from Fernand Leger. Her teachers over the years to follow were Gustave Singier and Roger Chastel. At the same time she continued her education in Paris Ecole du Louvre Art History department, and successfully graduated in 1953. The very same year she held her first solo exhibition in Gallery Jeanne Castel in Paris. It was also the first time Dikmen's works were evaluated by foreign critics; her works were considered very sincere, simple and monumental. Having returned to Turkey, she held exhibitions first in Istanbul, and then in Ankara. Turkish critics, Dikmen's compatriots, praised her works too, noting specially her very own understanding of nature. Other important points touched upon favorably in their reviews, were the depth of her painting, the choice of color, and the simplicity of manner. Living in Paris, the world capital of arts, was not easy for Dikmen, especially after World War II. She was exposed to the general atmosphere and the influence of the artists who lived and worked next to her, and thus, preserving her own unique manner was predictably hard. However, for over half of the century Şükriye Dikmen managed to retain her very special way of painting.

Key Words: Şükriye Dikmen, woman, contemporary, painting, simplicity

1. GİRİŞ

Çağdaş Türk resim sanatının değişik kuşak hareketleri içinde çok ayrıcalıklı bir yeri bulunan Şükriye Dikmen, soyutlamacı üslubu ile sanatını yalınlığa ulaştırmasını başarmış ender Türk kadın sanatçılarımızdandır.

1907 yılında İstanbul'da doğan sanatçı, 1940 yılında aile dostu Feyhaman Duran'ın teşviki ile Güzel Sanatlar Akademisi orta kısmına kayıt yaptırarak sanat eğitimine başlamıştır. Önce Zeki Kocamemi sonra Nurullah Berk ve Cemal Tollu ile resim atölyesi derslerini tamamlayıp mezun olmuştur. Daha sonra Paris'e gitmiştir. Burada üç yıl Fernand Leger, iki yıl Custave Singier ve Roger Chastel ile çalışmıştır. Bu çalışmalarının yanı sıra aynı dönemde Paris Ecole du Louvre' un Sanat Tarihi bölümüne devam etmiştir.

* Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi

2. Türk Resim Sanatında Şükriye Dikmen

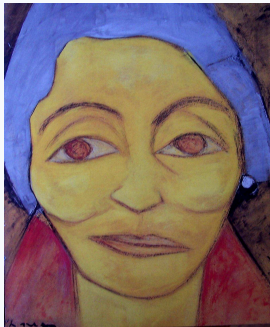
1953'de mezun olduktan sonra aynı yıl Pariste Galerie Jeanne Castel'de ilk sergisini açmıştır. Bu sergisi ile ilk sanat eleştirisini yabancı sanat eleştirmenlerinden alan sanatçı, eserleri ile son derece samimi, sade ve anıtsal bulunmuştur. Yurda döndükten sonra önce İstanbul Fransız Konsoloslukunda ardından aynı sergiyi ile Helikon sanat galerisinde Ankaralı sanat severlere eserlerini buluşturur. Bu sergiler sonunda basında hakkında olumlu eleştiri alan sanatçımızın özellikle tabiatı olduğu gibi değil de kendi sanat anlayışı ile bütünleştirmesine dikkat çekilmiş, eserlerindeki derinlik, renk buluşları ve özellikle sadeliği konusunda övgüler almıştır. Sadeleşme çabası akademiden itibaren başlayan Şükriye Dikmen'in Paris'te bu eğilimini geliştirerek sürdürdüğü gözlenmiştir. Pablo Picasso, Henri Matisse, Amedeo Modigliani ve Fernard Leger hayranlığının, onun sadelik arayışında ne kadar etkili rol oynadığını gösterirken, inşaaacı tavrının ise Cemal Tollu gibi bir sanatçı hocadan kaynaklandığı açıkça gözlemlenebilir.

Paris'te Fernard Leger'in atölyesinde eğitim aldığı dönemde Leger altmış yaşlarında ve sanatının doruğundadır. Naif kübist olarak tanımlanan sanatçı hocasından Kübizmin doğayı parçalayıp tekrardan bütünlemeye odaklı kompozisyon anlayışını ve yüzeyler arası ilişkileri ve biçim bozma yöntemlerini almıştır. Çünkü Paris'e gelmeden önce Akademideki hocaları aynı yöntemlerle doğaya bakıyor ve yorumluyorlardı. Cemal Tollu da yurtdışı eğitimi sırasında Fernard Leger'den ders almıştı. Şükriye Dikmen'in sanatına katkı sağlayan akademideki diğer hocaları Zeki Kocamemi ve Nurullah Berk de Türk resim sanatının gelişmesinde önemli pay sahibi olan sanatçılar arasında yer alır.

Avrupa'da resim eğitimi gören Osman Hamdi Bey, Şeker Ahmet Paşa ve Süleyman Seyyit ile başlayan ve 1914 kuşağı ile devam eden gelişme, Müstakil Ressamlar ve Heykeltıraşlar Birliği ile sürmüş, devamında çağdaş akımları deneme ve tanıma amacıyla kurulan D grubu ile de Türk resim sanatının gelişimi sağlanmıştır. Tüm bu gelişim sırasında fazlaca kadın sanatçı olmamasına rağmen Şükriye Dikmen'in sanat eğitiminde kendisine katkısı olan bütün bu sanatçıların gölgesinde kalmadan çalışmalarını sabırla sürdürdüğü görülmektedir. Kadın ressam olmanın zorluklarını da aşarak kendisine Türk resmi içinde saygın bir yer sağlamıştır.

2.1. Şükriye Dikmen'in Sanatının Temel Özellikleri

Sanatçının eserlerini portre ve nü çalışmalarının dışında peyzaj, natürmort ve son döneminde ulaştığı soyut çalışmalar olarak dört gruba ayırabiliriz. Güzel Sanatlar Akademisi ve Paris'te yoğun olarak nü pozlardan figür çalışmasına rağmen yurda döndükten sonra sanat hayatı boyunca daha çok portre ve peyzajlar üzerine yoğunlaştığını gözlemlemekteyiz.

Portre

Peyzaj

Natürmort

Soyut

Şükriye Dikmen için desen, resmin temelidir. Bu nedenle hem Güzel Sanatlar Akademisinde aldığı derslerde hem de Paris'te kaldığı sürede özellikle desen çalışmalarına ağırlık vermiştir. Füzen kalem ile çizme silme ve tekrar inşaa etme üzerine kurulu desen anlayışını, boya resimlerinde de uygulaması bir rastlantı değildir. Aksine bilinçli olarak kendine has boya yüzeyini tercih ettiği görülmektedir. Sanatçının kontrplak, duralit ve mukavva gibi yüzey etkisini arttıran ve çizip silmeye olanak sağlayan malzeme üzerine resimler yapmaya devam etmesi, kabul görme kaygısı olmaksızın kendini en iyi şekilde ifade etme yollarını keşfetmeye çalıştığının açıkça bir göstergesidir.

Resimlerinde yoğun bir şekilde kadın portrelerine yönelmesi onun konu olarak kadını tercih ettiğini göstermese bile eserlerinde genellikle tek bir kadını figürünü ele alması dikkatleri çekmektedir.

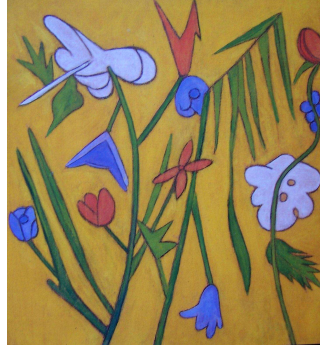
Kadınlar çağdaş yaşama sahip çıkan, kentte yaşayan ve kent hayatının değişik kesimlerinden olduklarını düşündüren kadınlardır. Resimlerindeki kadınlar kırsal kesimden değil, aksine modern hayatın içinde olan sanatçının çevresindeki ve gözlemleyebildiği kadınlardır. Portrelerindeki kadınlar değişik yaş gruplarından özellikle kendine bakan, bakımlı kadınlardır ama hiç bir zamam bize rüküş kadın imajını da vermezler. Oldukça zarif, sakin ve dingin kadınlardır. İri gözlü ve anlamlı bakışlarıyla dikkatleri çekmektedir. Bu portreler sadelikleri ile minyatür sanatımızdaki dingin ve suskun stilize kadın yüzleri gibi fakat iri gözleri ile sanki dünyaya açılan birer pencere gibidirler. Bu portreler bazan ince boyunlu bazen de olduğundan küt görünürken kavuşturulmuş elleri ile duruşları, Modigliani resimlerini anımsatır. Bu yalın ve zarif sadeliğin ardında sanatçının geçmişinin izlerini bulmak da mümkündür.

Desenlerinde ışık ve gölge yoktur, kontur belirgindir ama planlar en yalın şekilde verilir. Yalın plan, kontur kullanımı ve gölgesiz anlatım, bize Matisse'i hatırlatsa da aslında kendince yalınlığını plastik bilgileri ile senteze kavuşturduğunu gösterir. Çalışmalarında kullandığı deformasyonu özellikle boyun uzatma, çekik iri gözler şeklinde gözlenmektedir. Erken dönemlerde yaptığı bir kaç resim dışında, yağlı boyayı yüzey üzerine incelterek sürerken, negatif alanlarda daha saf renkleri kullandığı görülmektedir.

Şükriye Dikmen resimlerinde natürmort konusu olarak genellikle vazo yada saksı içindeki çiçekleri resmetmiştir. Geometrik elemanlara dönüşen bu bitkiler renkli motifler halinde algılanırlar. Yatay, dikey ve diyagonal olasılıklar içerisinde yerleştirilmiş bu renkli formlar, en yalın halleriyle bize görünürler. Bu halleri ile Anadolu'da kadınların kullandığı yazma motifleri ile çağrışım yaparlar.

Yazma Motifi

Şükriye Dikmen resmi

Şükriye Dikmen'in peyzajlarında erken dönem kompozisyonlarını ayrı tutarsak genelde, konularını gezdiği ve gözlemlediği kara yollarını, ormanları, gölleri ve denizleri kendine has tarzıyla resmettiği görülmektedir. Yatayları, dikeyleri ve diyagonalleri ritimle kurgularken, rengi yüzeysel kompozisyona derinlik verecek şekilde kullanmıştır.

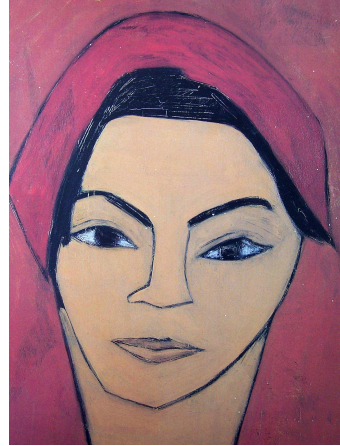

Sanatçı, tüm sanat çalışmaları boyunca ortaya koyduğu sadeleşme yolunda elde ettiği stilini son döneminde soyuta ulaştırmıştır. Genellikle düz siyah fon üzerine ritmik olarak yerleştiği, daha önce resimlerinde detay olarak kullandığı el, göz, dudak, yaprak, dal gibi motifleri, "Abstre" yada "Kompozisyon" adını verdiği soyut birleştirmelerle yeniden kullanmıştır.

Doğu Yakası Figür Resmi ve Yeni Gerçekçiliğin ve aynı zamanda da Pop Sanat Hareketinin içinde önemli bir yeri olan Amerikalı sanatçı Alex Katz ile Şükriye Dikmen arasındaki benzerlik ilgi çekicidir. 1927 doğumlu Alex Katz'la resim anlayışlarının birbirine çok yakın olması ve neredeyse sadelik konusunda benzer sonuçlara ulaşmaları, Şükriye Dikmen'in gerçekten de dünya ölçütlerinde çok iyi işler yaptığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Alex Katz

Şükriye Dikmen

2.2. Yerellik-Evrensellik Anlayışı İçinde Şükriye Dikmen

1950 sonrası “yerellik ve evrensellik” olarak iki görüşe ayrılan Türk resmi içinde, Şükriye Dikmen’in yerini belirlememiz zordur. Fakat Türk Milliyetçiliğinin kurucularından Ziya Gökalp’in millî sanatımız konusunda bildirdiği görüşlerine bir sanatçı olarak Şükriye Dikmen’in uygun düştüğü görülmektedir. Gökalp’e göre; millî zevki bulmak için halka doğru gitmek, halk sanatlarından uzun uzadıya estetik bir terbiye almak gerekmektedir. Fakat hakiki sanatçı olabilmek için bu estetik terbiyeyi almış olmak yeterli değildir. Gerçek sanatçı olabilmek için güzel sanatların dünyaca ünlü ustaları ve sanat dahilerinden zevk dersi, zevk terbiyesi almak da gerekmektedir (Koçak, 2007, 7). 1930’ların önde gelen sanatçıları Ali Avni Çelebi ve Zeki Kocamemi, Avrupada 1907 ile 1914 yılları arasında yaygınlaşan geometrik ve hacimsel biçim anlayışını, yöresel bir beğeniye uygun düşecek şekilde geliştirmeye çalışmışlardır (Koçak, 2007, 7). Fakat her nedense D grubunun evrenselci, bir bakıma batıcı sayılmaları onların bazı çevrelerce anlaşılmasını engelliyordu. Oysa ki Ziya Gökalp’in millî resim anlayışının, evrenselci yaklaşımı tercih eden ressamlar sayesinde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Şükriye Dikmen’in de kendisini soyutlayamayacağı bu karşıt sanat görüşler ortamında, modern anlayışla yani yaşadığı çağın bilincinde olarak kendi yolunda sabırla resimlerini yapmaya devam etmesi kaçınılmazdı.

2.3. Şükriye Dikmen’in Sanatına Yönelik Eleştiriler

Türk resim sanatında önemli bir yere sahip olan Şükriye Dikmen, sanat eleştirmenleri tarafından olumlu eleştiriler almıştır. Enis Batur, “resim tarihimizde erken açmış bir minimalizm çiçeği; ‘Türk resminin hem Atlantis’i hem de Utopia’sı olarak nitelendirdiği Şükriye Dikmen ile ilgili sözlerini şöyle sürdürmüştür (Batur, 2000, 8):

Şükriye Dikmen’in yaptının vardığı hedefi “yol” izlekli resim dizisinde buluyorum ben. Bu plastik seyahatnâme, sonunda dönüp başı ucu açık bekleyen, nereden nereye ulaştığı, bir yerden bir yere ulaşp ulaşamayacağı kestirilemeyen yollarından iki metafizik simgeyi işaretler: Çıkamaz ve Sonsuz. “Bu yol, hiçbir yere gitmez” ile “bu yol durmadan uzar gider” arasikendini yitirmiş, bulmuş bir ressamın ayna-rehberi bu zit kutupların arasında bir yerde midir?”

Dikmen’in sanatı ve Türk resim sanatındaki yeriyle ilgili oldukça önemli vurgularda bulunanlardan biri de Sezer Tansuğ’dur. Tansuğ, yüzyılın hoş ve hileli labirentlerini güvenli bir sükûnetle aşanlardan biri olarak Dikmen’e dikkatleri çeker ve sözlerini şöyle devam ettirir (Tansuğ, 2000, 30):

Çağdaş Türk resim sanatının on’lu yıllarla ifade edilebilen kuşak hareketleri içinde çok ayrıcalıklı bir yeri bulunan Şükriye Dikmen ender olarak, belki bir çeşit düşsel fantastik diye tanımlanması mümkün soyutlamacı deneylere de girmiş, stilize motif parçalarının yüzeye uyumla dağıtıldığı bu çalışmaları bile ülkemizdeki soyutlamacı üslup araştırmaları çerçevesinde kişiliğın hiçbir zaman şâibe altında kalmadığı lojik bir performans olarak değerlendirilmiştir. Yalın bir üslup anlayışı içinde resimsel ve dekoratif hiçbir trüğe başvurmadan sanatsal soyluluğın çıplak hakikatlerine ulaşmıştır.”

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında bir sanat merkezi ve bir metropol olan Paris'te, yoğun sanat atmosferiyle iç içe yaşamak ve deneyimler elde etmek, bu deneyimleri özgün çalışmalarına dönüştürmeye çalışmak ve Türkiye'de de bir kadın sanatçı olmak, bir hayli zorlukların üstesinden gelmek demektir. Yarım yüz yılı aşkın bir süredir, sanat denen zorlu yolculukta özgün tutarlı çizgisini sürdürmüş olan Şükriye Dikmen'in Ağustos 2000'de söylediği sözler, onun sanatını ve kişiliğini bizlere özetler.

Çalışmalarımın özünü araştırdığınızda benim sanatım etütler, notlar, hafıza ve icat yoluyla oluşturulduğunu görürsünüz. Mizacım ve sanat anlayışım gereği, her türlü lüzumsuz gösteri ve süslü ustalık oyunlarından uzak, çok mütevazı, aza kanaatle , içimden geldiği gibi resim yapmaktayım. Bir de resimlerime bakan kişilerin bunların karşısında mutluluk duymalarını isterim. Buna erişsem ben de mutlu olacağım diyen şükriye Dikmen (Katipoğlu, 2000, 27), hem bir kadın hem de bir sanatçı olarak Türk resminde önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- BATUR, Enis (2000). **Şükriye Dikmen'in Yolu**, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- DEMIRHAN, Ahmet (1992). **Modernlik**, Alternatif Üniversite, İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- FAERNA, Jose Maria (1996). **Great Modern Masters "Leger"**, Harry N. Abrams, New York: Inc. Publishers.
- GIRAY, Kıymet (2000). **Türkiye İş Bankası Resim Koleksiyonu**, İstanbul:Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KATIPOĞLU, Halenur (2000.) "Şükriye Dikmen'in Yaşamı ve Sanatı Üzerine" Şükriye Dikmen, Katolog, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.
- KOÇAK, Orhan (2007). **Modern ve Ötesi, Elli Yıllık Sanatına Kenar Notları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZSEZGIN, Kaya (2005). "Uyanış"ın Bilinçli Modernizmi", Cemal Tollu, Katolog, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 7-26.
- TANSUÇ, Sezer (1986). **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- _____, Sezer (2000) **Şükriye Dikmen'de Üslubun Yalnız Hakikatleri**, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.